Література:

1. Зіневич Н. Локальна історія: виклики і перспективи / Наталія Зіневич. *Регіональна історія України*. Збірник наукових статей. Київ, 2010. Вип. 4. С. 27.
2. Колесник І. Ґлобальна історія як квест для українських істориків. *Український історичний журнал*. 2021. № 5. С. 143. URL: https://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2021_5_14 (дата звернення: 13.09.2026).
3. Шурхало Д. 80-і роковини Волинської трагедії: що заважає українсько-польському історичному порозумінню / Дмитро Шурхало. *Радіо Свобода*. 2023. 11 лип. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/volyns%CA%B9ka-trahediya-80-rokovyny/32498490.html (дата звернення: 13.09.2026).
4. Мовенко С. О. Російські пропагандистські наративи як інструмент впливу на міжнародний імідж України. *Регіональні студії*. 2026. Вип. 45. С. 71–77. URL: https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/45/13.pdf (дата звернення: 13.09.2026).
5. Новак В., Свирида Р. «На сьогодні ми не маємо точної цифри»: що кажуть українські та польські дослідники про жертв Волинської трагедії / Вадим Новак, Роман Свирида. *Суспільне Новини. Рівне*. 2024. 11 жовт. URL: https://suspilne.media/rivne/856115-na-sogodni-mi-ne-maemo-tocnoi-cifri-so-kazut-ukrainski-ta-polski-doslidniki-pro-zertv-volinskoi-tragedii/ (дата звернення: 13.09.2026).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-667-9-21

КОЛОНІАЛІЗМ ТА ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ЩОДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ІСТОРІЇ АЗІЇ ТА АФРИКИ

Мєлєкєсцев К. І.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та археології
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Поняття колоніалізму, постколоніалізму та деколонізації традиційно пов’язуються передусім з історією європейських імперій та їхніх володінь в Азії й Африці. В українському історичному та суспільно-політичному просторі ці категорії також мають тривалу традицію, однак

можливість визначення України як колонії Російської імперії чи СРСР залишається дискусійною. Однією з причин є (обговорювана українськими дослідниками починаючи з М. Волобуєва та О. Субтельного) відмінність українського випадку від моделі заморської колонії в Азії та Африці, а також складність розмежування понять «колоніалізм» та «імперіалізм», «колоніальний статус» та «колоніальна політика». Л. Гриневич, аналізуючи сучасні наукові підходи до імперської природи СРСР, наголошує на необхідності враховувати конкретні політичні, економічні й культурні практики, водночас вказуючи на перспективність постколоніальної методології для дослідження українського досвіду [1]. С. Кульчицький запропонував розмежовувати колоніальний статус та колоніальну політику, вважаючи поняття «імперіалізм» точнішим для характеристики політики Москви щодо України [2, с. 583–594].

Дискусійність проблеми зберігається й у сучасній історичній освіті. В. Анісімов, аналізуючи українські підручники 2014–2019 рр., звернув увагу на відсутність єдиного підходу: частина авторів уникає визначення українських земель у складі Російської імперії та СРСР як колонії, тоді як інші прямо застосовують колоніальну модель. Дослідник зауважив, що після відновлення незалежності теза про колоніальність України перейшла з наукової сфери до історичної політики [3, с. 100–101]. Отже, в українському дискурсі колоніальна проблематика вже давно виходить за межі суто академічної дискусії.

Порівняльним полем для її осмислення є історія Азії та Африки. В українській історіографії дослідження деколонізації цих регіонів поступово зміщувалися від аналізу формального демонтажу колоніальних імперій (наприклад, В. Латенко дослідив політичні механізми деколонізації французьких володінь в Азії та Африці у 1944–1962 рр.) [4, с. 130–139], до проблем тривалого збереження залежності: у новітніх працях увага дедалі більше приділяється постколоніальним та неоколоніальним відносинам. Зокрема, А. Іржавська, В. Кірєєва та Т. Терещенко показали трансформацію французької присутності в Африці після формальної деколонізації у систему політичних, економічних, військових, культурних зв'язків [5, с. 162–171]. Відповідно, деколонізація істориками дедалі менше сприймається як акт проголошення незалежності й дедалі більше – як тривалий процес подолання сформованих імперською системою залежностей. Подібна логіка поступово стала характерною й для українського історико-політичного дискурсу.

На державному рівні колоніальна термінологія щодо України з'явилася невдовзі після відновлення незалежності. Уже 22 серпня 1992 р. Президент України Л. Кравчук у промові з нагоди першої річниці незалежності говорив про «сторіччя колоніального ярма», «колишній колоніальний статус» та необхідність жити в нових, «не колоніальних

координатах» [6, с. 2]. Водночас ця поняттєва модель не стала сталою основою державного дискурсу 1990-х – початку 2000-х рр. Показовою була позиція Л. Кучми. У книзі «Україна – не Росія» він окремо розглянув проблему у фрагменті «Тільки не колонія», заперечуючи відповідність українського випадку класичній моделі колоніальної залежності. Водночас Л. Кучма визнавав специфічний характер імперської інтеграції України та припускав, що прагнення перетворити «Малоросію» на складову самої Росії могло бути «у чомусь гірше колоніального статусу» [7].

За президентства В. Ющенка поняття колоніальності набуло значно виразнішого політичного змісту. У промові до Дня незалежності 24 серпня 2009 р. він прямо заявив: «Україна – постколоніальна країна», пов'язавши цей стан із залежністю економіки та капіталу від колишньої метрополії [8]. Таким чином, ще до російської агресії 2014 р. поняття «постколоніальний» могло використовуватися на найвищому державному рівні для інтерпретації не тільки минулого, а й проблем незалежної України.

Новий етап спостерігався після 2014 р. За президентства П. Порошенка президентська деколонізаційна риторика була безпосередньо пов'язана з політичним, церковним та символічним відокремленням від Росії. У контексті отримання Томосу про автокефалію Православної церкви України він характеризував Російську імперію як силу, що втрачала один з останніх важелів впливу на свою «колишню колонію», а згодом заявив про реалізацію Україною стратегії «остаточної й безповоротної деколонізації від Російської імперії» [9].

Після 2019 р. деколонізаційний дискурс певний час був менш помітним безпосередньо в президентській риториці, однак розвивався на рівні державної політики пам'яті. Український інститут національної пам'яті у 2020–2021 рр. використовував поняття деколонізації у дискусіях про історію Півдня і Сходу України, імперську топоніміку та російські історичні міфи. Після повномасштабного вторгнення РФ відбулася чергова трансформація цього дискурсу. 28 липня 2022 р. В. Зеленський наголосив, що Україна є «не колонією», «не протекторатом» і не частиною чужої імперії. Уже 4 серпня під час спілкування з журналістами Нігерії, ПАР, Кенії та Гани він визначив російсько-українську війну як «колоніальну війну, яку розпочала Росія» [10].

Саме після 2022 р. особливо помітним стало використання колоніального дискурсу в зовнішньополітичній комунікації України з державами, які мають досвід європейського колоніального панування. Звернення до африканської аудиторії дозволяло вписувати російську агресію в близьку для неї історичну модель боротьби залежної території проти імперського центру. Інтерпретація виконувала інформаційну

функцію, суперечила московському позиціонуванню РФ як противника «західного імперіалізму». У 2023 р. поняття деколонізації законодавче закріплено Законом «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» [11].

Суспільно-медійний дискурс почав використовувати аналогії з історією Азії та Африки раніше за державну зовнішньополітичну риторику. Показовою є публікація німецького історика М. Пезека 2017 р., де проводилися паралелі між Україною та постколоніальними державами Африки, насамперед Нігерією і Конго [12]. Дослідник Сполученкого Королівства Є. Брайлян у 2020 р. заявив про різноманітність форм колоніалізму та перспективність концепції внутрішньої колонізації для дослідження імперії Романових і СРСР. Він порівнював український досвід із досвідом Ірландії та інших частин Британської імперії, де представники підкорених народів брали участь у функціонуванні імперської системи [13].

У сучасному культурному дискурсі також спостерігаються спроби включення України до ширшого кола деколоніальних досвідів. Л. Достлєва у 2024 р. звернула увагу на маргінальне становище українського та загалом східноєвропейського досвіду в постколоніальних студіях, які історично були зосереджені передусім на відносинах Заходу з Азією, Африкою та Латинською Америкою. Перспективи пов'язувала з виробленням Україною понятєвого апарату, розвитком горизонтальних зв'язків із суспільствами Центральної Азії та іншими народами з досвідом московського імперського панування [14].

Таким чином, дискурс колоніалізму, постколоніалізму й деколонізації в незалежній Україні щодо як власної історії, так і історії Азії та Африки розвивався нерівномірно та виконував різні функції. В академічному середовищі триває дискусія щодо коректності визначення України як колонії та специфіки російського і радянського імперіалізму. На державному рівні колоніальна лексика використовувалася (хоча й поодиноко) вже від початку 1990-х рр., однак поступово її зміст розширювався від характеристики минулого до пояснення сучасних політичних, церковних, культурних і символічних процесів. Після 2022 р. колоніальний дискурс набув додаткової зовнішньополітичної функції, ставши одним зі способів пояснення російської агресії аудиторіям держав Азії та Африки. Прямі порівняння українського досвіду з історіями азійських та африканських суспільств залишаються відносно обмеженими й зосереджуються переважно в спеціальних дослідженнях, експертному середовищі та комунікації з відповідними закордонними аудиторіями. Поняття деколонізації в сучасному українському історико-політичному дискурсі охоплює історичну пам'ять, культуру, освіту, топоніміку,

релігійний простір та інформаційне протистояння навколо інтерпретації російсько-української війни.

Література:

1. Гриневич Л. В. Чи був Радянський Союз імперією, а Радянська Україна – колонією: контури сучасних наукових підходів. *Сторінки історії* : збірник наукових праць. 2019. Вип. 49. С. 190–204. DOI: https://doi.org/10.20535/2307-5244.49.2019.189577
2. Кульчицький С. Чи була Україна російською колонією в царські і радянські часи? *Academia. Terra Historiae. Студії на пошану Валерія Смолія: у 2 кн. Кн. 2: Простори історика* / ред. Г. Боряк. Київ : Інститут історії України НАН України, 2020. С. 583–594.
3. Анісімов В. В. Підручник історії та історична політика в Україні 2014–2019 рр. *Культурологічний альманах*. 2025. Вип. 2(14). С. 96–103. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.11
4. Латенко В. Шляхи деколонізації французьких володінь в Азії та Африці після Другої світової війни (1944–1962 рр.). *Гуманітарний вісник ЧДТУ. Серія : Історичні науки*. 2018. Вип. 29. С. 130–139.
5. Іржавська А., Кірєєва В., Терещенко Т. Політика Франції в Африці після деколонізації: від колоніального минулого до неоколоніальних зв'язків. *Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки*. 2026. № 2. С. 162–171. DOI: https://doi.org/10.31651/2076-5908-2026-2-162-171
6. Кравчук Л. Доповідь Президента України Леоніда Кравчука на урочистих зборах з нагоди Дня Незалежності 22 серпня 1992 року. *Демократична Україна*. 1992. 27 серпня. С. 2.
7. Кучма Л. Тільки не колонія. *Україна – не Росія* / пер. з рос. Л. Тютюнник. Київ : Час, 2004. 560 с.
8. Промова Ющенка на День Незалежності. *Українська правда*. 24 серпня 2009 р. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2009/08/24/4153243/
9. Писана Н. Україна не відступить від задуманого. *Урядовий Кур'єр*. 18 грудня 2018 р. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayina-ne-vidstupit-vid-zadumanogo/
10. Не можна бути нейтральним до війни, яку веде Росія проти України – Володимир Зеленський під час спілкування з представниками африканських ЗМІ. *Президент України: Офіційне інтернет-представництво*. 4 серпня 2022 р. URL: https://www.president.gov.ua/news/ne-mozhna-buti-nejtralnim-do-vijni-yaku-vede-rosiya-proti-uk-76877
11. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії: Закон України від

21.03.2023 № 3005-IX. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text

12. Pesek M. Postcolonial Ukraine: Why Federalization is Not an Option for Kiev. *CounterPunch*. July 12, 2017. URL: https://www.counterpunch.org/2017/07/12/postcolonial-ukraine-why-federalization-is-not-an-option-for-kiev/

13. Войтко О. Колоніалізм: переосмислення: інтерв'ю з Єгором Брайляном. *День*. 28 липня 2020 р. № 140. URL: https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/kolonializm-pereosmyslennya

14. Мимрук О. Випадаючи з мап: Лія Достлєва про Україну в деколоніальному дискурсі. *Читомо*. 24 травня 2024 р. URL: https://chytomo.com/vypadaiuchy-z-map-liia-dostlieva-pro-ukrainu-v-dekolonialnomu-dyskursi/

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-667-9-22

ЦИФРОВІ РЕСУРСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ АКТУАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Морошан Н. В.
кандидат історичних наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Дунайський інститут Національного університету
«Одеська морська академія»
м. Ізмаїл, Україна

Цифрова трансформація сучасного освітнього та наукового простору зумовлює зміни у способах створення, збереження, поширення та засвоєння гуманітарного знання. Для історичної освіти цей процес має особливе значення, оскільки цифрові технології відкривають доступ до значних масивів джерельної бази, розширюють можливості її візуалізації, систематизації та аналітичного опрацювання. У цьому контексті цифровізацію доцільно розглядати не лише як технічне оновлення освітнього процесу, а як чинник трансформації методів роботи з історичним знанням.

Важливим напрямом такої трансформації є розвиток цифрової гуманітаристики, яка поєднує традиційні методи гуманітарних досліджень із цифровими інструментами опрацювання та репрезентації інформації. Так, Т. Ярошенко наголошує, що цифрова гуманітаристика охоплює не лише використання цифрових засобів для роботи з текстами й артефактами, а й розширення дослідницького простору, створення